

EDUCAȚIA CREȘTINĂ

† Casian,
Episcopul Dunării de Jos

1. Preliminarii

La cumpăna dintre milenii, se fac obișnuitele bilanțuri în toate domeniile vieții, se fac analize și se propun proiecte care mai de care mai îndrăznețe, cu menirea de a se descoperi noi modalități de afirmare a valorilor și resurselor capabile să ofere omului fericirea.

Din perspectiva creștină însă, la trecerea din mileniul al doilea în cel de-al treilea, se impune mai întâi o privire retrospectivă, care ne conduce la Betleem, punctul de plecare, centrul de naștere al altei lumi și altarul smereniei pe care Fiul lui Dumnezeu, Iisus Hristos, săvârșește Liturghia împăcării cerului cu pământul, a omului cu Dumnezeu și în cele din urmă a omului cu el însuși. Căci, ce este Întruparea dacă nu coborârea Celui de Sus la noi, cei de jos, care nu ne mai puteam ridica singuri din izolarea și neascultarea care au generat, în plan uman, nu doar depărtare de Părintele-Creator, ci și separare între sufletesc și trupesc (lumesc) în realitatea unicei persoane.

Pe piatra rece a Peșterii Betleemului, în singurătate umană și în lipsa semnelor minime ale viețuirii, dar în asistența cerească a Îngerilor și sub privirea dumnezeiască a Maicii Domnului, Iisus Hristos recrează relația adevărată și normală între oameni după modelul ceresc: „*Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoie*“ (Luca 2, 14).

De aici începe și lecția de asumare a civilizației de către Hristos. Din momentul Nașterii, se poate vorbi de deschiderea perspectivei timpului după Hristos. Toate de acum vor curge, ca și apa din izvor, după învățătura și mai ales după fapta Domnului Hristos, în pepiniera vieții adevărate, Biserica, pe care a întemeiat-o pe piatra Noii Legi, a Fericirilor, care sunt formele concrete de asumare a bucuriei lucrului bine făcut, chiar la timpul prezent.

Putem afirma, așadar, retrospectiv privind lucrurile, că civilizația de două ori milenară a lumii noastre este așezată pe Evanghelie, pe vestea cea bună în care este fapta cea bună, care vizează omul bun, căruia în Biserică îi spunem îmbunătățit.

Într-un inspirat cuvânt la noi, la români, marele pedagog și geograf Simeon Mehedinți a sintetizat această uriașă lucrare a Evangheliei, de fapt, *Manualul Împărăției lui Dumnezeu* pentru toate neamurile de pe pământ, afirmând că „atât valorează un popor, cât i-a mai rămas din Evanghelie“, se înțelege, în cultură, în istoria, în existența și identitatea sa spirituală și materială. Fiind un astfel de popor creștin de la formare și desăvârșit în devenirea sa tocmai prin utilizarea fermentului Evangheliei Domnului în toată frământătura vieții, pe întinsul a două milenii, este firesc să privim și noi, din Biserică, retrospectiv, pentru a se scoate la lumină puterea pecetilor lui Hristos în întreaga noastră existență.

În acest sens, adăugăm la șiragul mărgăritarelor spirituale din viața și istoria românilor câteva mărturii privind *educația creștină*, ca factor determinant în nașterea, creșterea, devenirea, dănuirea și afirmarea noastră acasă și în lumea civilizată.

Deși s-au scris și se vor mai scrie multe cărți și lucrări de spiritualitate și se vor ivi și alte mărturii în câmpul și despre câmpul atât de vast al educației creștine pe pământ românesc, vom expune doar câteva idei pe care le socotim necesare în afirmarea locului Bisericii ca școală și ca mentor permanent în formarea omului educat.

2. Biserica - școală și factor determinant în educație

Preluând de la vechile popoare precreeștine deprinderea educației, care la greci însemna „un proces continuu, constructiv și conștient“, Biserica își fondează misiunea și lucrarea ei în lume pe porunca lui Hristos predată Apostolilor: „*Mergând, învățați toate neamurile*“ (Matei 28, 19), în care se cuprind și știința învățaturii, dar mai cu seamă conținutul noii direcții educaționale, care nu vizează doar intelectul, ci mai ales desăvârșirea omului în integralitate, suflet și trup. „*Nu oricine îmi zice Doamne, Doamne, va intra în împărăția cerurilor, ci cel ce face voia Tatălui Meu celui din ceruri*“ (Matei 7, 21). Spune Domnul și: „*Cel ce va face și va învăța așa, mare se va chema în împărăția cerurilor*“ (Matei 5, 19).

Acest nou aspect în educație completează fericit vechea menire a educatorilor precreștini, care urmăreau doar îmbinarea binelui cu frumosul pentru interesul lumesc doar al omului (kalokageteia). Biserica preia, așadar, de la Întemeietorul ei, Hristos Domnul, ceea ce nu aveau de unde să preia anticii și anume *Modelul* desăvârșit în câmpul educației. Modelul este altcineva decât un filozof sau savant, om mare sau geniu, este chiar Fiul lui Dumnezeu, El Însuși icoană a Tatălui, după chipul Tatălui! (Κατ ἴκονα του Πατρου). În dimensiunea de model, Hristos nu numai că depășește orice concept și orice sistem în educație, ci face educație adevărată în sensul depășirii eticii binelui și frumosului transfigurându-le, luminându-le pe dinlăuntru, făcându-le diafane deodată cu persoana care le întruchipează. Deci, nu binele fragmentat de persoană, ci persoana luminată de Dumnezeu - care se străduiește prin eforturi mari să facă numai binele, din convingerea că absența binelui este răul, care în fond este lucrarea celui rău - constituie baza educației creștine, ce începe cu Hristos, Începătorul a toate de sus, căci „toată darea cea bună și tot darul desăvârșit de sus este, pogorând de la Tine, Părintele Luminilor“ (Icov 1, 17).

De aceea, doar El este icoana Celui Bun prin El Însuși, Dumnezeu, despre care Mântuitorul Însuși dă mărturie: „*Nimeni nu este bun, decât numai Unul Dumnezeu*“ (Matei 19, 17).

Foarte devreme, în Biserică, urmașii Domnului, Sfinții Apostoli, au preluat misiunea educației ca un imbold necesar creșterii noii lumi creștinate în duhul adevărului, virtuții și faptei ziditoare. Față de toți învățătorii, Hristos a rămas permanent modelul de urmat, în cuvânt și în faptă. (Gal. 1, 8).

Timpuriu, printre creștini, Hristos a fost descoperit în chipul *Pedagogului* adevărat. Clement Alexandrinul (sec. III) clarifică legătura dintre Cuvânt (Hristos) și Cuvântul-Didascal, Cuvântul-Învățător. El arată că Hristos este *deodată Cuvântul lui Dumnezeu întrupat*, dar și *Pedagogul*. Cuvântul își descoperă învățăturile dogmatice, Pedagogul însă se ocupă - spune Clement - cu lucrurile practice: mai întâi îi îndeamnă pe oameni să ducă o viață morală, dar acum îi cheamă să săvârșească faptele ce trebuie făcute; le prescrie reguli nemuritoare de conduită și le dă pilde de oameni care mai înainte au trăit în rătăcire¹.

1. Clement Alexandrinul, *Pedagogul*, Cartea I, 2,1.

Dimensiunea pedagogiei lui Hristos nu-i doar una a educației în înțelesul larg, *ci este una taumaturgică*. Taumaturgia prin educație creștină este aidoma grijii medicului pentru trupul bolnav, care se poate însănătoși. Pedagogul Hristos, prin metoda și exemplul vieții Sale, vindecă sufletul - spune Clement: „Pedagogul Hristos ne poruncește, dar, totodată, ne arată că putem împlini poruncile lui“².

De la aspectul *formativ* la cel *vindecător curativ*, în cel mai înalt sens al desăvârșirii, decurge și cel *sfințitor*, căci sfințenia Pedagogului Hristos este împărtășibilă, după cum ne arată și urmașii Săi. Sf. Pavel ne îndeamnă: „Căutați pacea cu toții și sfințenia, fără de care nimeni nu va vedea pe Domnul“ (Evrei 12, 14).

În chip firesc, în Biserică, educatorii primi sunt, după Hristos, Sfinții, ca aceia care au primit deodată și învățătura, dar și pedagogia sfințeniei. Imediat după perioada Apostolilor și Apologetilor, *martirii* au scris cu propriul sânge *primele „manuale“* ale educației, prin fidelitate față de Pedagogul suprem al omenirii, Hristos.

De remarcat însă este un fapt nou și cu adevărat extraordinar în devenirea educației creștine, ca bun al Bisericii pentru împărtășirea lumii de roadele ei benefice. *Este educația fără clase sociale* (pr. prof. Ion Gh. Coman).

Accesul tuturor la Evanghelie, la Învățătura cea nouă, deschide calea accesibilității oricărui om, mai ales a celui mic și marginalizat, la educație, prin Hristos și prin Biserică. Și aceasta în cea mai cruntă perioadă a segregăției din sclavagism. De aici, decurge o trăsătură socială a educației creștine, pe care o putem ușor depista în toată perioada de aur a Bisericii. De altfel, de acum intră în circulație, în Biserică, noțiunea de școală în sensul autentic didactic, educațional. Ne amintim de școlile din Antiohia și din Alexandria, unde didascalii au fost nu de puține ori ridicați de Hristos și de Biserică la cinstirea sfinților. Deci, școli de educație, care au oferit *lumii sfinți! Școli de sfinți!* Școli prin sfinți de care lumea are mereu nevoie; de modele și de puterea harică a pedagogului!

Pentru întreaga lume creștină, din perioada patristică ne vin exemple pline de putere, mereu vii și mereu actuale, mereu mobilizatoare prin știința pedagogiei taumaturgice de suflet, dar și pline de elevație, prin viața lor parfumată cu aromatele sfințeniei, anume „mai marii dascăli ai lumii și ierarhi

2. *Ibidem*, 98, 1.

3. *Români în reinnoirea isihastă*, Trinitas, Iași, 1997, p. 20: vezi și mitropolitul Serafim,

Vasile cel Mare, Grigorie de Dumnezeu cuvântătorul și Ioan Gură de Aur“.

Sfinții Părinți, atât în Răsărit, cât și în Apus (Fericitul Augustin ș.a), nu numai că au dezvoltat concepte pedagogice în școlile înființate de ei, ci au făcut *din Biserici școli* atât în ceea ce privește dreapta învățătură - doctrina Bisericii și cateheza, cât și în ceea ce privește cultivarea sufletului prin slujbele sfinte, care de fapt se constituie în autentice prelegeri ale împărăției lui Dumnezeu, din care, sfințindu-ne, ne împărtășim cu darurile Duhului Sfânt aici, pe pământ. Marea noutate pe care o aduce lumii perioada patristică în câmpul educației creștine este, așa cum observă părintele profesor Ioan Gh. Coman, orientarea formării omului de la lumea aceasta *spre lumea și spre viața veșnică*. Iată o nouă dimensiune a educației creștine, „*veșnicia*“ împărtășibilă, anticipată încă din viața trecătoare. De aici, scopul final, de fapt, corolarul educației creștine: „*mântuirea*, desăvârșirea omului-Dumnezeu, *sfântul*. Pentru umanitate, aceasta înseamnă omul bun, omul complet, omul căruia nu-i lipsește nici un aspect în devenirea, în ființarea vieții lui.

De aceea nu este, socotim, de prisos să accentuăm treptele unui urcuș în pedagogia creștină, prin educație în Biserică și de către Biserică.

Mai întâi, *Modelul* care precedă metodei, căci, ca și Pedagog, Hristos Se oferă, iar ca și Cuvânt al lui Dumnezeu oferă Evanghelia, „*Manualul ceresc*“ de pe pământ!

În al doilea rând, educația creștină nu se oprește doar la informație, ci vizează *formarea* celui educat după model.

În al treilea rând, prin educația creștină se obține *vindecarea* persoanei de bolile sufletești, care sunt, în ultimă instanță, cauzele celor trupești.

În al patrulea rând, remarcăm aspectul *social* sau *comunitar* al educației creștine, toți având acces liber la educația Bisericii.

În al cincilea rând, educația creștină, de timpuriu, din perioada patristică, se orientează *spre veșnicie*.

În al șaselea rând, educația prin Biserică cheamă pe toți *la mântuire*, *la desăvârșire*.

În al șaptelea rând, educația creștină *are valoare universală*, căci ea deschide perspectiva tuturor neamurilor la împărtășirea din darurile lui Hristos, Care neîncetat înnoiește, vindecă și ajută pe tot omul cel ce vine în lume.

Din această ultimă dimensiune decurg firesc și legătura dintre educația prin Biserică și îndreptarea Bisericii către educație, în general, dacă ne gândim că în evoluția ei lumea s-a îndepărtat, îndeosebi în procesul educațional, de modele sau a adoptat modelele care au generat metode pentru

o pedagogie fără de Dumnezeu, căreia, fără a-i oferi spațiul de analiză, îi putem, fără teamă, spune și pedagogie și educație fără om, fără interes pentru devenirea omului în adevărata sa vocație de icoană a lui Dumnezeu.

3. Educația creștină pe pământ românesc

Reținând prin scurta expunere din experiența Bisericii Universale rolul determinant pe care aceasta l-a avut în jalonarea căii educației creștine peste veacuri, până în zilele noastre și în continuare, ne vom referi și la începuturile misionare ale învățaturii creștine pe pământul românesc. Fapt mai puțin cunoscut în lumea mare, începutul creștinismului la noi are ca temei propovăduirea Sfântului Apostol Andrei, fratele Sfântului Petru. În mărturia Sfintei Evanghelii despre mărturisirea pe care Sfântul Andrei o face lumii: „*Am găsit pe Mesia (care se tâlcuiește Hristos)*“ (Ioan 1, 41), se cuprinde chiar succesiunea puterii sfințitoare și învățătoarești misionare și educaționale pe care au primit-o strămoșii noștri.

Nu de mai mică importanță este apoi mărturia existenței călugărilor sciți, a părinților din zona Dobrogei și a Dunării de Jos care, în primele veacuri creștine, de aici, întrețineau legături cu marii Părinți capadocieni și antiohieni. Este suficient să amintim referirile Sfântului Vasile cel Mare la teritoriul Dobrogei, unde se afla ca guvernator o rudenie de-a sa, Iunius Soranus și de scrisorile sale trimise aici pentru repatrierea moaștelor de Sfinți capadocieni, care au suferit în timpul persecuției lui Dioclețian la Dunăre și la Buzău, îndeosebi Sfântul Sava Gotul (de la Buzău, † 372), care era dascăl, adică învățător al celor bisericesti către popor. De asemenea, amintim pe Sfântul Ioan Casian, străromân prea bine cunoscut prin opera sa *Convorbiri cu părinții pustiei*, din care putem să desprindem și repere ale dialogului pentru o pedagogie creștină timpurie, atât pentru monahi, cât și pentru popor. În calea virtuții, Sfântul Casian ne apără ca un bun educator spre viața îmbunătățită, să evităm cele „opt patimi“ ale răului. De asemenea, tot ca un bun pedagog, descrie, catehetic, semnificația îmbrăcăminteii monahului, de unde se deduce preocuparea sa de a fi înțeleș și urmat de mulți, lucru care s-a și petrecut, el fiind un dascăl străromân - cum ar spune pr. prof. Ioan Gh. Coman - aparținând deodată Răsăritului creștin, Ortodoxiei, prin naștere și educație, dar și Apusului creștin prin slujire. Tot el face o punte între spiritualitatea noastră și Sfântul Ioan Gură de Aur, arhiepiscopul Constantinopolului, care-l și hirotonește diacon. Este dascălul care deschide spre universal învățătura pe care a dobândit-o de la părinții nali și cei ai

Bisericii în locurile de baștină.

De asemenea, tot pe pământ românesc s-a născut și fratele lui de monahism, Gherman, de la care obținem primele știri în legătură cu obârșia sa dobrogeană. Toate acestea în veacul de aur. La rândul său, Sfântul Dionisie cel Mic, Smeritul, duce din zona Dunării de Jos la Roma știința calculării timpului, pe care papa o reține și prin care cercetătorii au putut calcula timpul de după Hristos și inclusiv data Nașterii Mântuitorului.

Nume și fapte de clerici, ctitori de cultură și de limbă românească, de „dascăli de cuget și simțire românească“ din „calendarul de inimă“ a desprins, în chip pilduitor, Î.P.S. dr. Antonie Plămădeală al Ardealului, prezent cu toate mărturiile extraordinare ale vieții creștine pe întinsul pământului românesc, de la știrile secolului al X-lea de la Cenad până în zilele noastre, în volumul special închinat roadelor creștinismului în două milenii de lucrare a Evangheliei la români.

Distinse personalități ale vieții bisericești și mari cercetători români în spațiul spiritual cultural al istoriei abundă cu exemple de slujitori care din Biserică au făcut educație poporului, în limba vorbită de timpuriu, înaintea multor altor popoare civilizate. În acest sens, puține sunt Bisericile și puține popoarele care, încă din veacul al XV-lea, au texte, manuscrise și, mai târziu, tipărituri în limba vorbită de popor. În puține locuri din lume, Biserica și-a făurit mesajul Evangheliei în graiul vorbit, ca la români. Deci și la noi și mai ales la noi, Ceaslovul este abecedar, iar Evanghelia și Cărțile Sfinte, manualele de căpătâi înaintea inventării, pe criterii pedagogice, a manualelor. Predicile rostite întotdeauna oral în biserici au fost și ele lecții, duminică de duminică și sărbătoare de sărbătoare, până când, în timpul emancipării mijloacelor de educație, chiar și spațiul sacru, tinda Bisericii, a devenit spațiu pentru primele săli de clasă, preotul fiind primul învățător și educator.

Cum afirma marele Nicolae Iorga, „mănăstirile au fost universitățile“ timpurii ale românilor. S-a creat astfel o simbioză între mesajul Bisericii și nevoia de educație a poporului în așa măsură, încât Varlaam, marele mitropolit al Moldovei veacului al XVII-lea, a scris *Carte românească de învățătură* îndreptată către „toată seminția românească“, când încă nu se realizase unirea efectivă, administrativă a românilor. Erau uniți prin aceeași credință din care preluau aceeași educație. Iată deci două noi dimensiuni ale educației, acum la români, prin Biserică: cultivarea cultului pentru limba autohtonă și păstrarea cu sfințenie a datului unității de credință, de cuget și de viețuire românească.

Ca o mărturie în plus, se cuvine menționată *Biblia de la București*, adevărat monument de limbă, de cultură, de unitate și de spiritualitate românească în veacul al XVII-lea.

4. Tendințe de secularizare și remedii spre o educație creștină

Perioada medievală la români este una de înflorire a culturii și dezvoltării căilor de educație, mai cu seamă după înființarea mitropoliilor și eparhiilor pe tot cuprinsul țării, o dată cu cristalizarea statelor feudale în Muntenia și în Moldova, dar și în Transilvania, care nu face deloc excepție; dimpotrivă, cu toate că era sub stăpânire politică străină, ea ne trimitea de sub teascurile Brașovului și Sibiului cărți românești peste munți, la 50 de ani după invenția tiparului. Această stare de lucruri este urmarea firească a simbiozei dintre Biserică și popor, fără a se face cunoscute la noi curente violente ale separării între religios și laic, între bisericesc și secular, manifestate în majoritatea țărilor Europei.

Secularizarea, cu o predilecție și pentru o cultură și, evident, o gândire pur omenească, are și ea rațiunile ei și istoria ei. Efectele ei însă se resimt chiar și acolo unde nu au fost condiții de naștere. Ea se răspândește, pătrunde deodată cu oamenii și cu operele lor. Se știe prea bine rostul curentului filozofiei lui Descartes și a urmașilor săi până la Rousseau ori Voltaire, ca să nu mai pomenim de ateismul antic, reînviat tocmai în secolele moderne, care exclude pe Dumnezeu și Biserica din orice inițiativă culturală sau socială, promovându-se chiar curente antibisericești, cu violențele revoluționare, zise eliberatoare de Biserică, „care au folosit ambalajul filozofiei luminilor“ pentru a întuneca, de fapt, gândirea și sufletul omului modern. În Apus, trebuie să observăm că majoritatea școlilor și universităților în formare au abordat calea carteziană, uneori exclusiv raționalistă a cercetării adevărului, fără nici o legătură cu Dumnezeu. Deși nu totdeauna absent, Dumnezeu a fost perceput filozofic, și nu ca Persoană, ca Treime Sfântă Care comunică cu lumea și o ajută mereu, prin relație personală, să se lumineze interior.

Astfel de curente n-au pătruns prea devreme la români, dar influențele lor s-au resimțit totuși. Biserica, prin slujitorii luminați și deschiși spre lume, și-a deschis mereu ferestrele spre lumina harului, prin cupola Pantocratorului și astfel lumina de sus n-a încetat, dar și-a deschis și ușile pentru toți cei care căutau în bibliotecile ei cărți și dascăli. Așa se face că în perioada depărtării sistematice a educatorilor și pedagogilor din Apus de Dumnezeu, la noi se inaugurează o nouă direcție în acest sens, anume

școala isihastă. Imediat după cucerirea popoarelor din Balcani de către turci și căderea Constantinopolului, isihasmul se dezvoltă în micile mănăstiri ca, mai apoi, prin Vasile de la Poiana Mărului și Sfântul Paisie de la Neamț (sec. al XVIII-lea), să înflorească în forme niciunde cunoscute în Ortodoxie.

Datorită părinților pustiei și codrilor din Moldova și Muntenia, Biserica lui Dumnezeu cunoaște un suflu nou, înnoitor și sfințitor, isihasmul, școala educației prin rugăciune și prin experiența stareților care devin, astfel, nu numai marii duhovnici, ci și marii pedagogi ai neamului și neamurilor, dacă ne gândim că ei ne oferă un nou manual cu o valoare de tezaur sufletesc, *Filocalia*. De la români, prin Sfântul Paisie, au primit-o și slavii. Direcția duhovnicească, Îl aduce pe Dumnezeu în inima omului și, de aici, în inima cetății; ea reprezintă o nouă orientare a educației spre problemele sufletești ale creștinului și spre cultură, căci toată literatura abundă în Răsărit de exemple și de sfaturi necesare îmbunătățirii vieții.

Aceeași școală, ca și cea de la Neamț, mare cât o universitate modernă, este și la Cernica, Sfântul Ierarh Calinic, în apropierea Bucureștiului, deschide în secolul al XIX-lea lumini spre folosul sufletesc al obștilor mănăstirești, dar și al altor oameni care au nevoie de ajutor, cum observă dl acad. Virgil Cândea³. Profesorul N. A. Ursu arată că isihasmul la români „are o deosebită importanță atât pentru istoria preocupărilor teologice, cât și pentru istoria limbii române literare și a culturii românești în ansamblu⁴. Tot acad. Virgil Cândea propune, atunci când analizează rolul excepțional al școlii isihaste, în educație, la români și nu numai, utilitatea cercetărilor ulterioare pentru o „Istorie literară a sentimentului religios la români“⁵, sugestie care conține în ea însăși sâmburele marelui adevăr al binefacerii spiritualității duhovnicești pentru o educație creștină adevărată pentru toate timpurile și pentru toți oamenii.

Manifestării tendințelor secularizante, comune tuturor popoarelor în perioada umanismului necreștin, așa cum s-a văzut, tocmai dintr-o evidentă lipsă de aprofundare a relației omului cu Dumnezeu în intimitatea persoanei, i s-a opus în spațiul românesc efortul de echilibru printr-o înțeleaptă simbioză între Biserică și principalii creatori de curente filozofice, pe de o

Isihasmul, trăire și cultură românească, Anastasia, București, 1994.

4. *Românii în reinnoirea isihastă*, p. 39, 83; vezi și *Filocalia* VIII, p. 555-622).

5. *Ibidem*, p. 37.

6. Antonie Plămădeală, *Lazăr Leon Asachi în cultura română*, Sibiu, 1985.

parte, și între ea și domnitori, pe de alta.

Acest aspect este de o importanță cu totul specială, dacă ne gândim că la noi un Neagoe Basarab, nume legat de ctitorii bisericesti, ele însele surse culturale, ctitorește și oamenii pe principii morale creștin-ortodoxe în cel mai curat duh prin ale sale *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*. Din îndemnurile către urmașul său, se desprinde conștiința continuității dăinuirii binelui și adevărului prin valoarea morală a conducătorului luminat de Dumnezeu. Un astfel de conducător de oameni care este condus sufletește de Dumnezeu are în sine principiile creștine ca norme pe care le impune în jurul său, căci a primit educație atât în mânăuirea armelor, cât și a cuvântului inspirat din Sfintele Scripturi și din cărțile de zidire sufletească.

Este evidentă prezența duhovnicului și a educatorului la curtea domnească, cu efecte atât de semnificative în realizarea comuniunii dintre toți oamenii vremii.

La rândul său, dascălul moldovean Gheorghe Asachi, întemeietor de înaltă școală de știință la Iași, este fiul arhimandritului Lazăr Leon Asachi, vicarul marelui mitropolit Veniamin Costachi. Dintr-o astfel de apropiere între credință și filozofie, căci clericul Lazăr Leon Asachi l-a tradus pe Condillac⁶, s-au desprins tot atâtea direcții echilibrate în gândirea românească, inspirată din viața filozofică și nu atât din raționalismul reducăionist.

Așa se explică cum întemeietorul cursului de filozofie la București este arhimandritul Eufrosin Poteca, iar celebritatea în lume a unui Mircea Eliade se explică prin ucenicia acestuia la primul curs de istorie a conceptelor filozofico-religioase al preotului Ion Mihălcescu, viitorul mitropolit Irineu Mihălcescu.

5. Școli organizate în spațiul românesc, „oaze“ de educație creștină

Încercând să facem un pas necesar spre vetrele autentice școlărești, în accepțiunea modernă a noțiunii, vom observa, mai întâi, caracteristicile instrucției creștine la români prin Biserică. Preluarea mesajului creștin și a mijloacelor specifice Bisericii lui Hristos în spațiul nostru s-a făcut, ritmic și înțelept, cu grijă pentru conservarea neștirbită a tezaurului de credință al Ortodoxiei, dar și cu preocuparea de a-l face accesibil în graiul, în specificul nostru.

7. Apud pr. prof. dr. Dumitru Popescu, *Un studiu inedit*, în „La cumpăna dintre milenii“, Galați, 2000.

Specificitatea nu a însemnat neapărat originalitate ci, mai curând, nuanțare cultivată inteligent, cu scopul vădit de a da conținutului învățaturii creștine forme concrete de sfințenie în culorile vii ale valorilor românești.

Așadar, educația religioasă în toată perioada, de la începuturi până în timpurile moderne, se caracterizează prin eforturile Bisericii de a uni mesajul Evangheliei și învățăturile Sfinților Părinți cu năzuințele sihaștrilor și ale simplilor creștini în familiile lor. Astfel, Biserica educând creștinește poporul i-a dezvoltat ritmic sentimentul identității religioase și culturale. Prin Biserică s-a îmbogățit limba, s-a păstrat unitatea și s-a dezvoltat cultura capabilă să slujească omului, și nu invers. Rolul de bază al educației religioase a rămas cel al formării creștinului conștient de locul său în societate, dar și în fața lui Dumnezeu.

Afirmându-se ca școli primordiale, majoritatea mănăstirilor și episcopiiilor, ca și bisericile de mir, au anticipat, cum era firesc, ceea ce aveau să fie mai târziu școlile bisericești pentru instruirea clerului și cele populare, pentru popor. Mănăstiri ca Putna, Cozia, Dealu, Snagov, „Sf. Nicolae“ din Scheii Brașovului, Prislop, Râmeț, Sâmbăta, Neamț, Secu, Bistrița, Slatina, Antim din capitală, „Trei Ierarhi“ din Iași, Căpriană din Basarabia, ca să enumerăm doar pe cele mai mari, rămân, chiar și astăzi, centre de cultură și educație creștină pentru generațiile prezente și viitoare.

Inimoși ierarhi, precum Andrei Șaguna în Ardeal și Melchisedec al Dunării de Jos și mai apoi al Romanului, ca și Filotei al Buzăului și mai apoi Dionisie, tot de la Buzău, pun bazele școlilor organizate atât pentru cler, cât și pentru popor, devenind astfel dascăli integrali, fără părtinire, pe linia tradiției impulsionate de isihasm. Cultura nu a fost departe de altar și nici invers. Acestea în veacul al XIX-lea!

Prima școală ortodoxă cunoscută, organizată temeinic după cerințele pedagogiei, a fost Seminarul de la Socola, Iași, în 1803, prin strădaniile marelui mitropolit Veniamin Costachi, el însuși fiu al lavrelor isihaste nemțene.

Sub domnia lui Grigore Al. Ghica (1849-1856) se promulgă „Legiunea pentru organizarea învățăturilor bisericești în Moldova“. Se prevedea organizarea a trei tipuri de școli: a) cele bisericești, catehetice, cu doi ani de învățătură; b) secția primară pentru seminar cu patru ani de studiu, pentru clerul de jos, adică inferior și c) seminarul pentru „clirosul mai înalt“, tot cu patru ani de studiu. Astfel au fost înființate în Moldova seminariile de la Huși, în 1852 și de la Roman, în 1858. În 1856 s-a înființat un seminar la Neamț și Secu. În Țara Românească s-au înființat seminariile la București

în 1836, la Buzău în 1836, la Argeș în 1836, la Râmnicu-Vâlcea în 1837. Urmare a Legii moderne, numită a „instrucțiunii publice“, din 25 noiembrie 1864, sub domnia lui Cuza, se înființează Seminarul Episcopiei Dunării de Jos, cu sediul la Ismail, iar din 1878, la Galați.

Seminariile sunt școlile cu un program echilibrat între obiectele religioase și cele de cultură umanistă, de unde s-au ridicat dascăli vrednici de misiunea educațională pe tot spațiul românesc, rămânând mereu, până astăzi, oaze de educație și credincioșie față de formarea spirituală a tinerilor, în slujirea Bisericii și a neamului. Totodată, învățământul teologic superior capătă și el contur în viața Bisericii noastre. În 1855, Dionisie Romano, încurajat de domnitorul Grigore Ghica, pune bazele unei facultăți de teologie la Mănăstirea Neamț, realizată ceva mai târziu. În 1860, o dată cu înființarea Universității de la Iași, se pun bazele Facultății de Teologie.

La București, sub păstoria mitropolitului Calinic Miculescu, ia ființă Facultatea de Teologie, la 12 noiembrie 1881. În Bucovina, episcopul Isaia Bălășescu deschide, în 1827, cursurile unui institut teologic. În 1875 s-a organizat și inaugurat Universitatea din Cernăuți, cu o facultate de teologie. La Sibiu se înființează, în 1786, un curs pentru pregătirea viitorilor învățători, iar la 15 martie 1811, vestitul arhidiacon și doctor în teologie și legi Gheorghe Lazăr organizează cursuri sistematice de pregătire a clerului statului român. Mitropolitul Andrei Șaguna înființează un institut teologic-pedagogic tot la Sibiu, cu un rol extraordinar în organizarea întregului învățământ ortodox și românesc în toată Transilvania, de unde vor veni dascăli iscușiți și peste munți, în Muntenia și în Moldova, spre o nouă mărturie a comuniunii spirituale și culturale prin educația religioasă la tot neamul.

O școală pedagogică se deschide în 1812 și la Arad, unde din 1822 se predau și cunoștințe teologice. În 1876 s-a organizat Institutul Pedagogic-Teologic Diecezan. La Caransebeș, episcopul Ion Popasu înființează, în 1865, un curs de teologie de trei ani. În 1874 se organizează și o secție pedagogică.

Toate centrele universitare: Iași, București, Cernăuți, Sibiu, Arad, Caransebeș au oferit Bisericii și țării autentici tribuni, dacă ne referim la profesori și autentici misionari ai educației, când facem referire la studenți.

În veacul al XX-lea învățământul teologic a trecut, ca și Biserica și poporul, prin multe dificultăți. Unele facultăți și seminarii s-au desființat, altele s-au contopit ori sau s-au refugiat în țară după modificările de teritoriu

(Cernăuți la Suceava, cea de la Iași s-a contopit cu cea de la București). În Ardeal și Banat, institutele s-au reorganizat în academii teologice, la Oradea în 1923, Cluj în 1924. După 1948, o dată cu instaurarea regimului comunist, se petrece divorțul unilateral dictat de statul ateu. Silită de împrejurări, școala se desparte de streașina ei, Biserica. Cu aceasta și pedagogia suferă o gravă modificare a obiectivului ei, anume reorientarea spre ideologia materialistă, cu scopul îndepărtării de chipul lui Dumnezeu din om, omul nou „eliberat“ de Dumnezeu!? Așa cum spunea diac. prof. Nicolae Balca de la Facultatea de Teologie din București, se inaugurează educația pentru omul așa-zis modern. „Dacă în Evul Mediu, omul vorbea cu Dumnezeu, cu cine mai vorbește omul modern? Omul modern vorbește cu sine însuși“⁷.

Așa cum se cunoaște, educația și-a căutat rădăcini paralele în surse incerte, umane și nesigure în privința modelului perfect, pe care doar Dumnezeu prin revelație și Iisus Hristos Domnul în Biserica Sa pot s-o ofere.

Așa-zisa libertate a omului și eliberare a sa de „misticism“ au însemnat un regres sufleteș, cu consecințe asupra cărora nu-i suficient doar să vorbim, ci trebuie să ne îndurereze și să ne invite la refacerea unității dintre Dumnezeu și om în câmpul educației. Cu toate limitările, Biserica, sub păstoria înțelepților ei ierarhi, ajutați de preoți, călugări, profesori de teologie, în mijlocul unui popor rezistent și evlavios, a găsit mijloace tainice, sufletești pentru o minimă educație creștină. Ca prin urechile acului au fost salvate șase seminarii teologice la București, Buzău, Mănăstirea Neamț, Cluj, Craiova și Caransebeș și două institute teologice universitare, la București și Sibiu.

Va rămâne în recunoștința Bisericii și neamului lupta inteligentă, echilibrată și chibzuită a Sfântului Sinod, în frunte cu patriarhul Justinian, pentru a salva bisericile de la pericolul închiderii lor. Ar fi fost cea mai gravă dintre toate relele. Astfel, bisericile deschise și slujitorii au asigurat, pe lângă oficiile religioase, și o minimă educație religioasă. Un rol aparte l-au avut mănăstirile, dar și familiile unde ca și niște biserițe domestice, bunicile au luat locul dascălilor. Astfel, nepoții lor au putut să exprime în 1989, la Revoluția anticomunistă, puterea interioară a credinței. Ei au afirmat, după aproape jumătate de secol de educație materialistă și atee, eșecul oficial al

8. Datele respective sunt la nivelul anului 2000 (n.red.).

9. *Inițierea religioasă a copilului*, Brăila, 1994, p. 12.

acesteia: „Există Dumnezeu!“ „Vom muri și vom fi liberi!“ Nu sunt sloganuri, ci mărturisirea prezenței lui Dumnezeu, prin Biserică, în viața mult zbuciumată a poporului român.

De aceea, prin educația tacită, tainică, continuă, în formele cunoscute, în suferința ascunsă în cămara inimii, românii au rămas unul din cele mai religioase popoare din lume. După comunism, în absența educației religioase prin școală, doar 0,02 % s-au declarat necredincioși, după recensământul din 1992.

Biserica este, în ciuda tuturor părerilor adverse, școala neamului și mama sa, cum o recunoștea și poetul național Eminescu. În atare situații, putem să aruncăm o lumină și asupra deceniului ultim al veacului al XX-lea.

6. Educația religioasă la cumpăna dintre milenii

Cu o astfel de moștenire, ultimul deceniu al veacului al XX-lea a însemnat o perioadă de reviriment, în cel mai bun înțeles al noțiunii, pentru reluarea conținutului educației în seamă de către întreaga societate, pe fundalul unei crize în sfera vieții sufletești. Să nu ignorăm însă că, pe lângă disponibilitatea și capacitatea poporului de redresare și de reluare a firului educației religioase de unde a fost rupt în 1948, o dată cu interesul și forța spirituală a tinerilor, de un real folos s-a dovedit existența unei literaturi religioase: revistele și manualele școlare bisericești și îndeosebi cărțile de zidire sufletească tipărite cu greu și difuzate în tiraje mici, căci cenzura reducea drastic tirajul. Am aminti colecția *Filocalia* (12 volume), operă de excepțională importanță pentru viața duhovnicească, monument de frumusețe veșnică, așezat în cadrele gândirii, evlaviei și experienței isihaste de regretatul pr. prof. Dumitru Stăniloae. De asemenea, colecția *Părinți și scriitori bisericești* inițiată de patriarhul Iustin Moiescu, o adevărată comoară a celor mai frumoase și valoroase opere ale Sfinților Părinți ca autentici dascăli ai tuturor timpurilor, de asemenea, traduse în românește; literatură duhovnicească, precum *Patericul românesc*, *Convorbirile duhovnicești* de protos. Ioanichie Bălan, scrierile părintelui Cleopa, opera plină de sevă culturală și apologetică a Î.P.S. Antonie al Ardealului, Î.P.S. Nicolae al Banatului, opera teologică, poetică și dramatică a Î.P.S. Bartolomeu al Clujului, mai cunoscut sub numele de Valeriu Anania, cea liturgică a episcopului Vasile al Oradei, un mare dascăl pentru preoțime și poporani, scrierile patristice ale marelui pr. prof. Ioan Gh. Coman, ca și ale altor dascăli de teologie și

ierarhi, precum și reeditarea *Bibliei* lui Șerban Cantacuzino de la București, prin strădaniile Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist, un act unic și un semnal prevestitor al reluării rolului cultural al Bisericii în societate. Toate sunt mărturii ale continuității mărturisirii lui Dumnezeu într-o societate oprimată atunci de ateismul militant.

Timpu postrevoluționar a însemnat, după reflexii și analize pertinente în Sfântul Sinod, în grupuri și în comunitățile bisericești și în școlile teologice, o asumare responsabilă a rolului educațional al Bisericii pentru primenirea morală a societății oboșite de zgura teoriilor idealiste și oprimate, fără sens și suflet, ale ideologilor. Ca prim semn al începutului lucrării educaționale, amintim reînființarea seminariilor și facultăților de teologie desființate abuziv și înființarea în mai toate centrele universitare a altora.

În România de astăzi, învățământul românesc are: 19 școli de cântăreți bisericești; 9 școli postliceale sanitare; 38 de seminarii teologice și monahale; 15 facultăți de teologie cu 8 specializări; 7 centre universitare care emit titlul de „master’s în teologie; 4 centre universitare care au cursuri de doctorat⁸.

Prin negocieri cu ministerele, s-a obținut cooperarea atât de necesară între Biserică și Școală, ca astfel să se readucă duhul creștin în instituțiile educaționale ale statului pe de o parte, iar pe de altă parte, să se refacă unitatea sfâșiată între fiii aceleiași națiuni, siliți până acum să se separe în credincioși și, de formă, necredincioși.

Apelul hotărât al Sfântului Sinod pentru generalizarea orei de religie la toate nivelele de învățământ a luat în considerare:

1) necesitatea respectării identității spirituale a unui popor care s-a declarat creștin în majoritate covârșitoare;

2) lipsa educației religioase ar determina carențe morale și spirituale în pregătirea pentru viață a tinerilor;

3) ignoranța religioasă ar expune mai ales tânăra generație influențelor grupărilor sincretiste, agresive și ostile vieții democratice;

4) procesul de integrare europeană necesită o cunoaștere cât mai profundă a propriei noastre credințe și culturi.

Dar cea mai semnificativă împlinire în direcția educației religioase este *reluarea în școli a orei de religie*. Pornind încă din primii ani ai deceniului,

prin acorduri și înțelegeri fără un statut definit, ora de educație religioasă, apoi de religie și-a căpătat treptat statutul. Ea este acum înscrisă în planul de învățământ al Școlii românești și prevăzută în lege. Spre cinstea lor, părinții elevilor, ca și elevii înșiși, au agreat acest demers al Sfântului Sinod, iar statul a susținut eforturile, bineînțeles, cu văditul scop de a pregăti noua generație pentru a-și sluji patria și interesele vitale ale neamului din convingeri puternice și curate, care nu pot începe decât cu credință în Dumnezeu și cu atitudine creștinească față de aproapele.

Preoțimea a sprijinit pilduitor reluarea orei de religie, cadrele didactice, cu ne semnificative excepții, agreând prezența preotului în cancelarie. Obștea creștină a susținut bănește o bună perioadă de timp tipărirea manualelor și a materialelor didactice, până la preluarea acestor sarcini de către Ministerul Educației Naționale. Voluntariatul creștin a operat și el până la reglementarea legală a Statutului cadrului didactic la ora de religie, încât astăzi se culeg deja roadele acestei deosebit de valoroase misiuni educaționale în școli.

Fiind vorba de păstrarea religiozității de către români, în condițiile deosebit de grele dictaturi, este firesc să o cultivăm acum, în timp de libertate, cu dificultăți economice și sociale, dar cu convingerea că investiția în educația religioasă răspunde urgentei asanări morale a neamului și exprimă valoarea culturii păstrate îndeosebi prin Biserică, cu care ne putem ușor integra în lumea civilizată și putem menține dialogul cu alte credințe și culturi în vederea integrării europene.

7. Concluzii

Accentul pus pe educație, în general, și pe cea religioasă, în special, în România ultimului deceniu al secolului XX ne oferă, evident, dreptul la speranță în mai binele nostru vremelnic și în pregătirea binelui veșnic. Investiția în tineret întinerește creștinește Biserica și țara și pregătește calea spre afirmarea valorilor, adevărului și dreptății în societate. Căci, fără Dumnezeu, toate acestea se relativizează și se topesc în oceanul secularismului galopant, într-o etapă foarte apropiată a globalizării și mondializării. Doar cei pregătiți spiritual și așezați pe principii morale sănătoase, cu o identitate bine conturată, îi vor putea face față. Biserica și țara trebuie să fie pregătite pentru a face față și acestei etape, acceptate de Dumnezeu în istorie, însă cu responsabilitățile și în duhul libertății respectate de toți și pentru toți.

În locul concluziilor noastre, afirmăm doar că, fără modele demne, adică dascăli de religie înnăscuți, cu reală vocație, cu autentică dăruire și cu un nou

sufiu al sincerității și al iubirii dezinteresate pentru elevi, nu va fi posibilă educația religioasă. Fără religiozitatea și duhovnicia sinceră a profesorului, nu vom avea elevi sinceri și duhovnicești, gata să își asume rolul de creștin în societate. Nu de puține ori s-a atras atenția asupra acestui aspect, despre care marele pedagog creștin Vasile Băncilă spunea: *„Cei ce lipsesc copiii de religie fac o crimă față de viitorul lor de oameni pe această lume și față de mântuire pentru lumea veșnică; a nu face educație religioasă copilului e a proceda la o operație caracterizată de infirmizarea sufletului, e a amputa ființa omenească de ceea ce are mai de preț“*⁹. Aceeași mărturie, de fapt confirmare, dau și ei, elevii noștri din școli: *„Ora de religie reprezintă venirea lui Dumnezeu în mintea, inima și sufletul nostru, atunci când ascultăm minunile pe care le-a făcut Domnul cât a stat pe pământ, împreună cu cei 12 Apostoli care, după Înălțarea Lui la cer, au dus mai departe învățăturile Lui. Când știi că Dumnezeu este pretutindeni cu tine, la bine și la rău și când auzi cum părintele sau profesorul îți vorbesc atât de frumos despre Dumnezeu, inima și sufletul se ridică la El. De aceea, noi, elevii, dorim ca în orice școală sau liceu să se studieze religia. De la această vârstă, noi ne apropiem de Dumnezeu înțelegându-I puterile și, în special, pe aceea de a-l îndepărta pe cel rău, căci nu vrea să cădem în păcat“* (Ciprian Dăscălescu, clasa a VIII-a, Galați).

„Ora de religie reprezintă pentru noi ora dedicată sufletului nostru“ (Sorin Talpiș, clasa a VIII-a, Galați).

„Religia reprezintă răspunsul tuturor întrebărilor pe care nu le înțeleg. Prin ea, devenim mai politicoși, mai liniștiți. Îl iubim mai mult pe Dumnezeu. Aștept îndemnul ei, în special pe acela de a învăța să iubim dușmanii cu dragostea lui Dumnezeu față de noi“ (Elisabeta Șerban, clasa a VIII-a, Galați).

„Consider că această oră ar trebui să se desfășoare într-o comuniune profesor-elev-Dumnezeu“ (Răzvan Andrei, clasa a VIII-a, Galați).

„Ora de religie este asemenea unui «permis de trecere» spre viața veșnică“ (Marilena Cojocaru, Școala nr. 12, Galați).

Aceasta este și concluzia noastră. Acesta este și sensul educației religioase.